

Naar een duurzame en solidaire MEV+¹

Lou Keune, Tuur Elzinga, Theo Ruyter

A Vooraf

Het ontwerpen van een sociaal en ecologisch duurzame *Macro Economische Verkenning* (MEV+ genoemd) leidt tot vragen die niet gemakkelijk zijn te beantwoorden. De belangrijkste daarvan heeft te maken met de kern van het gehanteerde economisch paradigma. Wat wordt tot “economie” gerekend? De relevantie van deze vraag kan geïllustreerd worden met het volgende voorbeeld. In het publieke debat over duurzaamheid wordt meestal een onderscheid gemaakt tussen “economie” en “milieu”. Dat vergemakkelijkt dan ook stellingen als “vanuit economisch oogpunt gezien is economische groei voorwaarde voor aanpak van milieuproblemen”². In het voorgaande hoofdstuk hebben wij laten zien dat het gehanteerde begrip BBP ernstige beperkingen inhoudt, in feite een verkeerd beeld geeft van de samenleving, omdat o.a. allerlei milieuverliezen in die benaderingswijze geen prijs krijgen en dus niet worden meegerekend. Een alternatieve benaderingswijze waarbij milieu ook in analytische zin tot het hart van de economie wordt gerekend, betekent in feite dat de kern van de heersende economiebeoefening ter discussie wordt gesteld. En dat is een verregaande consequentie.

In het nu volgende wordt ten principale gekozen voor een andere benaderingswijze. Daarbij wordt een “breed” begrip van economie gehanteerd, dus omvattende alle mens- en natuurwaarden en alle handelingen die tot productie en distributie leiden. Mens- en natuurwaarden staan daarbij voorop, en niet de ~~monetaire financiële~~ waarden zoals die in de traditionele economische modellen worden gehanteerd.

Nu zijn er zeker als het gaat om het ontwerpen van indicatoren alternatief voor het BNP verschillende voorstellen in omloop. In het voorgaande zijn diverse daarvan al genoemd: de ISEW, de MDP, de HDI en de SNI. In Nederland is veel werk op dit gebied verricht door Hueting.³ Andere bijdragen op dit gebied zijn het *System of Economic and Social Accounting Matrices (SESAME)*⁴ en de *National Accounting Matrix including Environmental Accounts (NAMEA)*⁵; Interessant is ook de *Betaalde/Onbetaalde Arbeid index (BOA-index)* ontwikkeld door Thera van Osch.⁶

---

¹ Zie: Lou Keune, Tuur Elzinga en Theo Ruyter: *Meta Economische Verkenningen - Voorstel voor de ontwikkeling van een duurzame en solidaire Macro Economische Verkenning +*. (Amsterdam, Attac / Vóór de Verandering / XminY, april 2006) hoofdstuk 2

² Of omgekeerd: “Milieubescherming gaat ten koste van de economie”.

³ R. Hueting: *Correctie van het nationaal inkomen voor milieuverlies: een praktische oplossing voor een theoretisch probleem*. Den Haag, 1990, SDU.

⁴ Zie bijvoorbeeld: Brigte Kazemier c.s.: *Measuring Well-being with an Integrated System of Economic and Social Accounts – An Application of the SESAME Approach to the Netherlands*. Voorburg/Heerlen, 1999, CBS.

⁵ Mark de Haan and Peter Kee: *Accounting for Sustainable Development: the NAMEA-based Approach*. Voorburg/Heerlen, 2005, CBS.

⁶ “Er wordt een betaalde-onbetaalde arbeidsindex (BOA-Index) opgenomen in het economisch model, die de verhouding aangeeft tussen het arbeidsvolume dat betaald en dat onbetaald wordt verricht. Momenteel is 43% van het arbeidsvolume betaald, en 57% onbetaald. De gemiddelde BOA-Index op landelijk niveau wordt vergeleken met de individuele BOA-Index van mannen en vrouwen en gerelateerd aan hun persoonsgebonden inkomen. Mensen die een onevenredig groot deel van de

Wwaarschijnlijk is de ISEW als vervanger van het BBP het meest geschikt. In deze index worden de volgende hoofdcategorieën meegenomen⁷:

INDEX OF SUSTAINABLE WELFARE (ISEW)

ISEW = PERSONAL CONSUMPTION
+ NON-MARKETED LABOUR SERVICES
+ WELFARE PRODUCING PUBLIC SERVICES
+ NET CAPITAL
- PERSONAL COSTS OF CONSUMPTION
- POLLUTION AND ENVIRONMENTAL DAMAGE
- DEPRECIATION OF NATURAL CAPITAL

=

-Deze voorstellen Zij hebben gemeen dat zij uitdrukking zijn van een correctieve
corrigerende benadering waarbij met behulp van onder meer marktprijzen een betere
indicator wordt ontwikkeld. Dat is op zich een legitieme aanpak die ook tot verrijkte
inzichten leidt. Evenwel blijft daarbij de belangrijke fundamentele beperking dat
uiteindelijk in monetaire termen wordt gewerkt. In ons dit voorstel echter gaat het ten
principale om een fundamenteel andere, transformatieve manier van economisch
denken en handelen. Ten principale wordt voorgesteld economisch beleid te
ontwikkelen op grond van primair de reële behoeften en mogelijkheden van
mens en natuur. In beleidsanalyses moeten mens- en natuurwaarden voorop staan, niet
geld. Secundair wordt bij deze transformatieve aanpak daarbij ook gebruik gemaakt
van de correctieve indicatoren inclusief de monetaire weergaven daarvan.

Aan deze transformatieve fundamentele aanpak Daaraan zijn beperkingen verbonden. De belangrijkste zijn de volgende:

(1) Er is nog geen volledige duidelijkheid over alle te hanteren categorieën. Dat geldt met name voor “synthetische” indicatoren⁸ die uitdrukking zijn van de kwaliteit en kwantiteit van een breed scala aan factoren, die bepalend zijn voor sociaal en ecologisch welzijn. Dat wil niet zeggen dat er niets is. Integendeel, met indicatoren als de *human development index*, de leefsituatie index⁹, en de ecologische voetafdruk zijn flinke sprongen voorwaarts gedaan. Maar, nogmaals, nog vollediger synthetische indicatoren die alle mens- en natuurwaarden¹⁰ omvatten zijn er nog niet. Dat is geen

onbetaalde arbeid op zich nemen krijgen hiervoor in het nieuwe macro-economische beleid een fiscale tegemoetkoming, zoals een zorgtoelage.” Zie Thera van Osch: *Financiën en Economische zaken*. Paper gepresenteerd op de NSF Ronde Tafel over het Centraal PlanBureau 27 november 2004. Vindplaats: www.globalalternatives.nl.

⁷ Bron: www.davidhumeinstitute.com.

⁸ Term ontleend aan Gadrey, a.w. pag. 268.

⁹ Zie SCP: *Sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag, 2005, SCP.

¹⁰ Termen gehanteerd in: *Vóór de Verandering – Alternatieven voor het Neo-liberalisme*. Amsterdam, 2001, XminY, hoofdstuk 3.

reden om niet te werken aan een alternatieve MEV. Want voor heel veel waarden zijn wel meetinstrumenten beschikbaar die een goed inzicht kunnen geven in het reilen en zeilen van mens en milieu¹¹.

(2) Een alternatieve benadering kan niet geheel zonder gebruikmaking van de instrumenten van de heersende economiebeoefening. Neem bijvoorbeeld de *human development index*. Bij de berekening daarvan gaat het UNDP uit van o.a. het BBP per hoofd van de bevolking. Dat gegeven wordt daarbij wel gecorrigeerd¹², maar dat neemt niet weg dat daarmee een deel van het heersende economische instrumentarium wordt gebruikt. Datzelfde zien wij bij de berekening door het IVM van het duurzaam nationaal inkomen. Daarbij worden prijscategorieën gebruikt die voortkomen uit dezelfde economiebeoefening. Men kan dat betreuren, maar het zij zo. In ieder geval wordt met het duurzaam nationaal inkomen een beter beeld gegeven van hoe wij er voor staan dan met de standaard analyses zoals door de MEV wordt gepretendeerd.

Bij een ‘brede’ **en transformatieve** economische benadering is van groot belang welke principiële keuze wordt gemaakt t.a.v. de te hanteren hoofdcategorieën. Zoals gezegd zijn die in het nu volgende voorstel: menswaarden en natuurwaarden. Daarbij wordt uitgegaan van de eigen intrinsieke waarde van zowel de mens als **de van natuur-en milieu**.

Op dit punt zijn ook andere benaderingswijzen mogelijk. Bijvoorbeeld dat natuur en milieu primair worden opgevat als ten dienste van de mens¹³. Dat kan dan ook leiden tot een andere indeling in hoofdcategorieën. Bijvoorbeeld de indeling zoals Anne Plasman die heeft ontwikkeld (zie het volgende schema):¹⁴

Classification des concepts de qualité de vie et de société

Niveau individuel	Qualité de vie Condition de vie (facteurs objectifs) Bien-être (facteurs subjectifs)
Niveau sociétal	Qualité de la société Durabilité Préservation du capital humain et naturel Cohésion sociale Diminution des disparités, des inégalités et de l’exclusion Renforcement des liens

In de nu volgende paragraaf worden twee lijnen van een alternatieve benadering besproken: welke basisconcepten worden gehanteerd bij de MEV+; en op welke schaal worden de beschrijvingen en analyses gepresenteerd. Vervolgens wordt een mogelijke inhoudsopgave van de MEV+ gegeven.

¹¹ Zie ook Plasman, a.w., pag. 34 e.v..

¹² Zie voetnoot 176.

¹³ Die opvatting vindt men ook terug in de befaamde definitie van de 'Brundtland-Commissie': "Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de noden van het heden zonder de behoeftevoorziening van de toekomstige generaties in het gedrang te brengen".

¹⁴ Idem pag. 36.

B Alternatieve kernbegrippen

De MEV+ wordt opgebouwd rond de volgende begrippen en de daarmee verbonden beschrijvingen en analyses.

(1) Algemeen welzijn

Een alternatieve MEV begint met een beschrijving van de stand van het algemeen welzijn. Dat begrip komt in de plaats van het BBP. Algemeen welzijn is het belangrijkste doel en dé maatstaf voor economisch beleid. Daarbij worden twee inhoudelijke invalshoeken van welzijn gevolgd: sociaal en ecologisch.

(i) *Sociaal* omvat de volgende deelgebieden:

De klassieke levensomstandigheden van de VN waaronder gezondheid, voeding, onderwijs, huisvesting, kleding, recreatie, sociale zekerheid, werkgelegenheid en inkomen. Van waarschijnlijk al deze categorieën zijn indicatoren beschikbaar.¹⁵ Daarnaast omstandigheden als koestering en zorg, geborgenheid en tevredenheid. Van deze categorieën zijn nauwelijks indicatoren beschikbaar (behalve over “tevredenheid”). Wel geven SCP studies aanknopingspunten om (voor zover het om Nederland gaat) tot voldoende kwalificaties te komen. En ten slotte burgerlijke en culturele mensenrechten en de mate van democratie. Ook op dit gebied zijn vele indicatoren beschikbaar.¹⁶

Naast een beschrijving op niveau van deelgebieden wordt een meer synthetisch beeld gegeven van het sociale welzijn. Daarvoor is de leefsituatie index van het SCP zeer bruikbaar. Deze zou kunnen worden aangevuld met de zogenaamde BOA index. Als voorgesteld door Thera van Osch.¹⁷-Voor internationale vergelijking. Daarvoor Daarvoor zou de *human development index* (HDI) kunnen worden gebruikt zoals die door het UNDP is ontwikkeld.

Zowel wat betreft de deelgebieden als wat de HDI aangaat, worden beschrijvingen gegeven op een algemeen niveau (bijvoorbeeld Nederland). Daarnaast worden gegevens op gedesaggregeerde wijze gepresenteerd, waarbij differentiaties worden gemaakt naar inkomensgroepen, *gender*, etniciteiten, tijdelijk versus duurzaam

¹⁵ Binnen Nederland zijn, het is een open deur, veel gegevens beschikbaar via het CBS. En voor de wereld als geheel is in VN verband veel werk verzet om tot gegevens te komen die internationale vergelijkingen mogelijk maken. Als het gaat om codificatie van dergelijke gegevens is het volgende VN rapport van grote betekenis geweest: *Report on international definition and measurement of standards and levels of living*. New York, 1954, United Nations. Op dit moment bieden de *Human Developments Reports* alsook de jaarrapporten van de verschillende VN organen een schat aan materiaal.

¹⁶ Zie m.n. diverse *Human Development Reports* van het UNDP waaronder die van 2000: *Human Rights*; die van 2002: *Democracy*; en die van 2004: *Cultural Liberties*.

¹⁷ “Er wordt een betaalde-onbetaalde arbeidsindex (*BOA-Index*) opgenomen in het economisch model, die de verhouding aangeeft tussen het arbeidsvolume dat betaald en dat onbetaald wordt verricht. Momenteel is 43% van het arbeidsvolume betaald, en 57% onbetaald. De gemiddelde BOA-Index op landelijk niveau wordt vergeleken met de individuele BOA-Index van mannen en vrouwen en gerelateerd aan hun persoonsgebonden inkomen. Mensen die een onevenredig groot deel van de onbetaalde arbeid op zich nemen krijgen hiervoor in het nieuwe macro-economische beleid een fiscale tegemoetkoming, zoals een zorgtoelage.” Zie Thera van Osch: *Financiën en Economische zaken*. Paper gepresenteerd op de NSF Ronde Tafel over het Centraal PlanBureau 27 november 2004. Vindplaats: www.globalalternatives.nl.

verblijvenden, leeftijdsgroepen, [bedrijfstakken](#) en regio's. Daarbij worden indicatoren van ongelijkheden¹⁸ gebruikt.

(ii) *Ecologisch* omvat verschillende deelgebieden (die overigens elkaar overlappen):

- Voorraadcategorieën waarbij gedacht kan worden aan de onderdelen grond, water, lucht, energie, en de verschillende biodiversiteit categorieën zoals besproken in het *Living Planet Report*¹⁹: *Terrestrial Species, Freshwater Species, and Marine Species*.
- ~~Milieuschade-categorieën~~ [Milieuschadencategorieën](#) zoals gehanteerd door het RIVM: klimaatverandering, verzuring, ozon op leefniveau (smog), fijn stof, bodemverontreiniging, geluidhinder en vermisting.²⁰

Naast een beeld van de deelgebieden, wordt aangaande het ecologisch welzijn ook een meer [synthetisch beeld](#) gegeven. Daarbij worden twee instrumenten gehanteerd: de ecologische voetafdruk zoals berekend door het *Living Planet Report*, en het duurzaam nationaal inkomen ([SNI](#)) zoals berekend door het IVM. [Met behulp van de ecologische voetafdruk zou ook de ecologische schuld²¹ van Nederland kunnen worden vastgesteld.](#)

En uiteraard worden zowel van de deelgebieden als van de synthetische categorieën beschrijvingen gegeven op een algemeen niveau en op verschillende desaggregatieniveaus, met differentiaties naar met name regio's, maar ook naar specifieke gevolgen (met ongelijkheidsindicatoren) voor inkomensgroepen, gender, etniciteiten, ~~en~~ leeftijdsgroepen [en bedrijfstakken](#).

(2) Bronnen van bestaan

Een alternatieve MEV doet ook verslag van de stand van zaken betreffende wat wordt beschouwd als de *bronnen van het bestaan*: menswaarden, natuurwaarden en “gestolde” mens- en natuurwaarden.

(i) *Menswaarden* heeft betrekking op de fysieke, intellectuele en emotionele mogelijkheden/capaciteiten van alle mensen om producten en diensten voort te brengen.

(ii) *Natuurwaarden* heeft betrekking op de mogelijkheden van natuur en milieu om menselijk bestaan en productie mogelijk te maken.

(iii) *Gestolde waarden* zijn mens- en natuurwaarden, die zijn vervat in productiemiddelen als halffabrikaten, machines en gebouwen.

(3) Relaties tussen bronnen van bestaan en algemeen welzijn

De bronnen van bestaan worden in producties aangewend en leiden uiteindelijk tot bepaalde sociale en ecologische effecten. Bij de beschrijving en analyse daarvan worden de volgende stappen gevolgd en begrippen gehanteerd:

¹⁸ Zie Plasman, a.w., pag. 41.

¹⁹ Pagina 2 e.v.

²⁰ Zie: *Valuing the benefits of environmental policy: The Netherlands*. Bilthoven, 2001, RIVM.

²¹ [Zie onder meer: Andrew Simms: *Ecological Debt: the health of the planet and the wealth of nations*. London, 2005, Pluto Books.](#)

(i) *Aanwending*: waarvoor worden de bronnen van bestaan aangewend? Hierbij wordt een overzicht gegeven van alle productie. Tot *productie* wordt gerekend: alle handelen dat goederen en diensten voortbrengt. Dat omvat dus óók huishoudelijk werk, vrijwilligerswerk en andere vormen van onbetaalde arbeid. Zo'n overzicht zou gegeven kunnen worden in de vorm van een matrix waarbij de aanwending van de verschillende bronnen wordt gedifferentieerd naar enerzijds de aangewende bronnen van bestaan, en anderzijds de sectoren en bedrijfstakken (inclusief producties als huishoudelijke arbeid) waar de aanwending plaatsvindt.

(ii) *Distributie*: hoe worden de producten van de aanwending (inclusief diensten) verdeeld over zowel de verbruikende sectoren en bedrijfstakken als de verschillende eindgebruikers, i.c. consumenten.

(iii) *Resultaten*: Hierbij wordt een beeld gegeven van de resultaten (positief en negatief) van de ~~samengestelde~~ producties. Als resultaten worden dan beschouwd de effecten op de verschillende categorieën van algemeen welzijn.

(iv) *Evaluatie*: Tenslotte worden de resultaten van de relaties geëvalueerd. Daarbij kunnen de volgende *basiscriteria* gehanteerd worden:

- Duurzaamheid: niet alleen ecologische duurzaamheid maar ook sociale: de instandhouding van de mensen en de menselijke soort;
- Verantwoordelijkheid en wederkerigheid: in principe moet iedereen bijdragen aan het welzijn van de samenleving en de natuur;
- Rechtvaardigheid;
- Solidariteit;
- Efficiëntie: zowel eco-efficiëntie als mensefficiëntie.

(4) Mogelijke beleidsconsequenties

Tot slot worden mogelijke consequenties voor het beleid geformuleerd, die moeten leiden tot een optimalisering van de aanwending en resultaten van de samengestelde productie ten behoeve van een verdere verbetering van het algemeen welzijn. Deze beleidsconsequenties worden vervolgens in monetaire termen "vertaald", zie ook onder D.

C Niveaus van Macro Economische Verkenning

De MEV+ kan op verschillende niveaus een beeld geven van de economie.

(1) Nationaal niveau

In de MEV staat het economisch reilen en zeilen van Nederland centraal. Dat betekent per definitie een beschrijving en analyse van de samenleving op nationaal niveau.

(2) Niveaus van binnensnationale desaggregatie

Binnen de nationale beschrijving en analyse wordt systematisch aandacht geschonken aan deelverbanden als:

- Sociale categorieën (inkomensgroepen, gender, etniciteiten, leeftijdsgroepen, en regio's);
- Ecologische categorieën (voorraden, diversiteiten, schade categorieën);
- Bedrijfstakken en sectoren.

(3) Mondiaal niveau

Alle beschrijvingen en analyses worden in een mondiaal kader geplaatst waarbij met name de volgende aandachtsgebieden nadruk krijgen:

- De stand van algemeen welzijn (sociaal en ecologisch) in de wereld;
- De bronnen van bestaan in de wereld;
- De ecologische schuld van Nederland;
- De sociale schuld van Nederland²²;
- De relaties tussen enerzijds het algemeen welzijn en beschikbare bronnen op wereldniveau, en anderzijds de samengestelde productie (aanwending, distributie, resultaten en effecten) in Nederland;
- ~~De ecologische schuld van Nederland~~ - De beoordeling van die relaties aan de hand van de basiscriteria.

D De monetaire klassieke MEV

In de nieuwe MEV+ wordt ook een beschrijving en analyse opgenomen vergelijkbaar met ~~volgens~~ de lijnen van de huidige MEV. Ten eerste omdat op deze manier de overgang naar een nieuw rekeningstelsel wordt vergemakkelijkt. ~~Ten~~ ten tweede omdat veel beleidsbeslissingen voorlopig ook op de traditionele beschrijvingen en analyses gebaseerd zullen zijn-blijven. Vanzelfsprekend zijn dat beide geen redenen op de langere termijn. Maar een derde argument om ook een monetaire MEV te blijven doen is om de vertaling van de onder B(4) genoemde mogelijke beleidsconsequenties te vergemakkelijken. Deze traditionele beschrijving en analyse zullen op hoofdlijnen plaatsvinden en dus in omvang veel beperkter zijn. Daarbij worden ~~ook~~ uiteraard wel berekeningen gepresenteerd die de bestaande BBP-gegevens corrigeren. Hiervoor kan in ieder geval gebruik worden gemaakt van de ISEW methode, aangevuld met andere benaderingen als de BOA index. O.a. kan gedacht worden aan de Measure of Economic Welfare zoals ontwikkeld door Nordhaus en Tobin²³, de Genuine Progress Indicator van Cobb, Halsead en Rowe²⁴, en de eerder genoemde Measure of Domestic Progress van het NEF²⁵. Aanvullen met ISEW en NAMEA.

E Inhoudsopgave van de MEV+

Hoofdstuk 1: Het algemeen welzijn: niveaus en ontwikkelingen

1.1 De wereld (sociaal, ecologisch)

²² Als gevolg van bijvoorbeeld het koloniale verleden of de omgekeerde ontwikkelingshulp.

²³ Zie Plasman, a.w., pag. 46 e.v..

²⁴ Idem.

²⁵ Zie voetnoot 13.

- 1.2 Nederland (sociaal, ecologisch)
- 1.3 Deelgroepen en gebieden binnen Nederland (sociaal, ecologisch)
- 1.4 Markante overeenkomsten en verschillen (ongelijkheden)

Hoofdstuk 2: Bronnen van bestaan: niveaus en ontwikkelingen

- 2.1 De wereld (menswaarden, natuurwaarden, gestolde waarden)
- 2.2 Nederland (menswaarden, natuurwaarden, gestolde waarden)
- 2.3 Deelgroepen en -gebieden binnen Nederland (menswaarden, natuurwaarden, gestolde waarden)
- 2.4 Markante overeenkomsten en verschillen (ongelijkheden)

Hoofdstuk 3: Relaties tussen bronnen van bestaan en algemeen welzijn

- 3.1 De wereld (aanwending, distributie, resultaten, effecten)
- 3.2 Nederland (aanwending, distributie, resultaten, effecten)
- 3.3 Deelgroepen en gebieden binnen Nederland (aanwending, distributie, resultaten, effecten)
- 3.4 Markante overeenkomsten en verschillen (ongelijkheden) en onderlinge relaties

Hoofdstuk 4: Evaluatie *(aan de hand van de basiscriteria)*

Hoofdstuk 5: Mogelijke beleidsconsequenties

Hoofdstuk 6Bijlage: De monetaire klassieke-MEV+